

Ceija Stojka in La maison rouge, Parijs

‘Na de oorlog miste ik de doden’

Af en toe is er zo’n tentoonstelling die iedereen moet zien. Dit is er zo eentje, te bezoeken in Parijs. In pretenteloze tekeningen en schilderijen vertelt Ceija Stojka onnavolgbaar hoe zij de Tweede Wereldoorlog ervoer en drie concentratiekampen overleefde. Ze was de eerste Roma die van zich liet horen.

Nanda JANSSEN

In de Lage Landen is het verhaal van Ceija Stojka (1933-2013) vrij onbekend, alhoewel in 2006 haar boek ‘Wij leven in het verborgene’ in het Nederlands uit kwam. Deze markante, veerkrachtige persoonlijkheid was het vijfde kind in een gezin van zes kinderen. De Romagemeenschap waarin ze opgroeide kwam oorspronkelijk uit Centraal-Europa en trok, handelend in paarden, met woonwagens door Oostenrijk. De eerste zalen van de tentoonstelling zijn zonovergoten, het idyllische leven spat van de vrolijke acrylschilderingen af. Op deze ‘helle Bilder’ figureren stemmige luchten, velden vol zonnebloemen of klaprozen, vrouwen in fleurige, lange rokken, woonwagens en rond-scharrelende kippen. Kleuren schitteren, soms letterlijk doordat er een glittertje is gebruikt – zoals in het brons van de maan – of doordat zand door de verf is gemengd. De voorstellingen zijn in een naïeve stijl neergezet en vertonen veel aandacht voor het landschap en de compositie. Duurde dit leven maar eeuwig...

De werken in de volgende zaal brengen in beeld hoe de bewegingsvrijheid van de Roma beknot wordt. Ze moeten zich verzamelen op een met prikkeldraad omringd terrein nabij Wenen en de ene na de andere razzia volgt. De tekst op de tekeningen en schilderijen draagt bij aan de impact ervan en loopt uiteen van woorden, flarden van zinnen tot volwaardige gedichten of verhalen. Misschien zijn het de schrijffouten, Stojka was analfabeet, die maken dat haar teksten soms zo direct binnen komen dat het pijn doet. ‘Die SS schriehen: Marrsch (-) Wier hatten amkst’. Al is dat wellicht ook hoe een 10-jarig meisje zou schrijven, want dat was de leeftijd waarop alle ellende begon. Het is intrigerend hoe Stojka door het schilderen terug in het kind transformeert dat

Ceija Stojka, ‘Lazas ame, Wir schämen uns’, 1944, 2003, encre sur papier, © Ceija Stojka, Adagp, 2017, courtesy Galerie Kai Dikhas

door die grote krachten verpletterd dreigt te worden. Temeer daar ze pas in 1988 op 55-jarige leeftijd met schilderen begon. Een parallel met Anne Frank dient zich aan. De getuigenis van Anne Frank stopt op het moment van de deportatie, die van de vier jaar jongere Stojka, die gelijktijdig in Bergen-Belsen zat, begint dan.

Het tentoonstellingsparcours leidt vervolgens één voor één langs de drie concentratiekampen die ze wonderlijk genoeg overleefde. Haar vader was al in 1941 opgepakt en een jaar later vermoord. Moeder Sidonie en de zes kinderen werden in 1943 gedeporteerd naar Auschwitz-Birkenau en met ongeveer 23.000 andere Roma geïnterneerd in een aparte sectie: ‘het zigeunerkamp’. De familie zou langzaam uiteen vallen maar Ceija had het geluk aan de zijde van haar moeder te blijven. In deze ‘dunkle Bilder’, veelal zwarte inkttekeningen, is kleur vrijwel geheel weggesloepen. Alhoewel Stojka zich bedient van de bekende elementen waaronder schoorstenen, swastika’s, wachttorens, stapels lijken, barakken, mishandeling, slachtingen en moordpartijen zijn deze tekeningen verre van cliché en juist uiterst persoonlijk en direct. Doordat er geen vlies van pretentie, verfraaiing, drama, ego en gedoe voor hangt, zijn de beelden enorm aangrijpend.

Er zijn tekeningen die een zekere abstractie bezitten door het ontbreken van details,

door een schematische weergave of door de dominantie van tekst. En er is werk dat snel, rauw en expressief is neergezet of ‘uitgekots’. Een angstaanjagende, monsterachtige kop met swastikaogen braakt swastika’s uit zijn getande mond. Dit zijn de herinneringen van een kind en dat verraadt zich onder meer in het (lage) perspectief. Op de ooghoogte van dit kind marcheren laarzen en blaffen strak aangelijnde honden. Een ander terugkerend motief zijn opeengepakte moeders die naakt onder de douche staan en zich schamen: ‘Maul halten (-) Mama wo bisst du’. Deze beelden snijden door merg en been. De voortdurende angst en dreiging kruipen ook bij de kijker in iedere vezel.

Wie zich door de horror heen weet te worstelen, wordt beloond met opnieuw paradijselijke scènes van het Roma-leven. De tentoonstelling bevat ruim honderdvijftig gouaches, inkt-tekeningen en acrylschilderingen op papier, karton en soms op doek. Stojka mag dan wel laat begonnen zijn als kunstenaar, in de dik twintig jaar die haar nog restten, zouden ruim duizend werken uit haar handen glijden. Deze autodidact schilderde ook met haar handen en gebruikte ze eveneens als palet. Het liefst werkte ze in de keuken of woonkamer van haar eenvoudige Weense appartement.

‘Auschwitz ist mein Mantel, Bergen-Belsen mein kleid und Ravensbrück mein unterhemd’, schrijft Ceija Stojka in een van haar gedichten. In Auschwitz is ze de angst voor de dood kwijtgeraakt. In Karin Bergers film ‘Under den Brettern hellgrünes Gras’ (2005) die in het auditorium wordt vertoond, vertelt Stojka hoe ze na de bevrijding de doden miste. Ze had de gewoonte tussen de stapels lijken te schuilen tegen de wind en de kou, het was er lekker warm en rustig.

Na de bevrijding liep de kleine Ceija met haar moeder terug naar Wenen, een tocht die vier maanden duurde, om, boven verwachting, herenigd te worden met Kathi, Hans en Karl. ‘Wat is er over van onze [culturele] erfenis? Waar zijn onze paarden, woonwagens, rijkdommen en goudstukken gebleven?’, schrijft Stojka op een van haar schilderijen. Haar oeuvre trekt de onderbelichte Holocaustgeschiedenis van de Roma en Sinti uit de duisternis. Naar schatting zijn tussen de 220.000 tot 500.000 personen uit deze gemeenschap vermoord. Met de ontplooiing van haar schilderkunst, ontwikkelde Ceija Stojka zich tot spreekbuis voor de vervolgte Roma.

‘Ceija Stojka, une artiste rom dans le siècle’ tot 20 mei in La Maison Rouge, Fondation Antoine De Galbert, 10 bd de la Bastille, Parijs, FR. lamaisonrouge.org

zou zijn ontgaan herhaalt ze dat idee voor een derde keer, deze keer met verschillende bladen papier waarop een potloodlijn de grens moet representeren.

Tekstwerk

In de prachtige, door Piet Oudolf ontworpen tuinen die het privémuseum omgeven, toont ze een groot tekstwerk aan een vijver. ‘Wheredolendandyoubegin’ heet volgens de zaaltekst een filosofisch vraagstuk te zijn. Wij vinden het eerder een gemakkelijke oneliner. ‘Speaking Wall’ is dan weer het soort interactief werk dat een ‘dialoog’ wil aangaan met de bezoeker. Je moet over een rij bakstenen wandelen naar een muur, een koptelefoon opzetten om dan te horen wat de muur je te vertellen heeft. ‘Step away one step’, ‘step a bit closer’, ‘you are still unable to see me’. Opnieuw het soort gemakkelijke kunst dat de notie van begrenzingen aankaart.

Met ‘Someone Else’ herpakt Gupta zich gelukkig. De installatie bestaat uit een boekenrek met boekencovers in staal. Het gaat om boeken die, om diverse socio-politieke redenen, onder een pseudoniem zijn uitgebracht. Van Allen V. Ross ‘Bombay by Night’, waarvan de auteur vreesde dat de seksuele passages aanstootgevend zouden kunnen zijn, over ‘Wintermarch’ van George Eliott die bang was niet serieus genomen te worden als vrouw.

‘24:00:01’ is dan weer haast een klassieker waar Gupta zich internationaal mee liet opmerken. Op een ouderwets bord dat vroeger gebruikt werd om vertrek- en aankomsttijden in luchthavens aan te geven, ratelen letters die een tekst weergeven over afscheid, grenzen en immigratie. Ook al is het een knap werk, het kan jammer genoeg deze expo niet meer redden.

Sam STEVERLYNCK

Shilpa Gupta – Where do I begin tot 21 mei in museum Voorlinden, Buurtweg 90, Wassenaar, NL. Open ma-zo van 11-17 u., www.voorlinden.nl

COLUMN

Warme bakker

Als Kleine Kunstcollectie woon ik in een knusse slaappgemeente bij een middelgrote stad – die zichzelf een heuse metropool vindt – maar in mijn kleine slaappgemeente is een rampje gebeurd. Er was namelijk een warme bakker gevestigd met werkelijk de beste pistolets en aanverwante in de wijde omgeving. Zelfs metropoolbewoners kwamen er des zondags voor aanschuiven. Maar die warme bakker zocht recent warme oorden op (met name het hete Bali, waar hij en zijn partner een bed & breakfast openden), en de zaak werd overgenomen door een koude bakker, die veel vestigingen heeft in evenveel andere slaappgemeentes. Dus komt een vrachtwagen elke ochtend elders gebakken broden & pistolets afleveren, wat de andere bakkers in het centrum van mijn slaappgemeente tot een gedurfd innovatie inspireerde: de ene heeft nu een plakkaat aan zijn gevel hangen met de vermelding ‘warme bakker!’, en de andere heeft een sandwichbord buiten staan met de vermelding ‘artisanale warme bakker!’. Er tekenen zich, des zondags, aarzelende wachtrijen af, want bij de koude bakker: daar komt haast niemand meer. Mijn slaappgemeente is een exquise handelszaak kwijt, de middelmaat overheerst nu.

Zoals ik ook al eerder vermeldde: de whiskyboer in de metropool waar ik mijn blended en malt whisky’s betrok is al enkele maanden gesloten. Een ramp. Supermarkten bieden vooral middelmatige bocht, en via internet iets bestellen: daar moet je eigenlijk werkloos voor zijn, want alleen dan ben je thuis, en malt whisky laat je niet zomaar onbeheerd aan je voordeur afzetten. Dus trok ik naar een whisky-slijter in een belendende slaappgemeente, waar ik mij een ‘Tomatin Highland Single Malt 12 Years Old’ aanschafte, plus een ‘Jameson Cooper’s Croze, by head cooper Ger Buckley, the flavour of wood skillfully crafted’, en een ‘Jack Daniel’s Singel Barrel Rye’.

Voor de minder begaafden onder ons: een cooper is de man (of misschien wel de vrouw) die de vaten selecteert waarin de whisky gerijpt wordt. En zoals bekend zijn oude Spaanse sherryvaten heel gewild, al vragen we ons af waar ze die blijven halen. En Rye is rogge. Speciale smaak. Kortom: ik heb een nieuwe whiskyslijter die mij met kennis van zaken adviseert, want de drie aangeschafte flessen bezorgen mij een stil, edoch genoeglijk genot.

Wanneer gaat het nu eindelijk over kunst?, hoor ik u lichtelijk geërgerd vragen. Welaan: ook in de museale kunstwereld duiken koude bakkers op, en geflipte whiskyboeren. Zo wordt meer en meer duidelijk hoe er een ijzige strijd ontstaat tussen enerzijds de Vlaamse musea voor schone kunsten (Antwerpen, Gent en Brugge) en anderzijds de Vlaamse musea voor hedendaagse kunsten (Antwerpen, Gent en Oostende). De eersten vinden dat de laatsten eigenlijk geen musea moeten zijn, maar veredelde kunsthallen, en de laatsten vinden dat de eersten zich niet moeten moeien met hun core business: de hedendaagse beeldende kunst dus.

Als u dus van alles leest over Catherine De Zegher van het Museum voor Schone Kunsten in Gent, die van alle kanten belaagd wordt over haar ‘Russische’ affaire, of over het M HKA, dat een nieuwe locatie zou krijgen aan de Zuiderdokken in Antwerpen, of over het S.M.A.K. in Gent, dat door een schimmige commissie aangewreven wordt dat het te weinig doet met zijn vermaarde collectie: een museumoorlogje is bezig, iedereen wordt tegen elkaar uitgespeeld. Wie wint?

Gelukkig zegt cultuurminister Sven Gatz in De Standaard dat ‘het haalbaar is om vijf miljoen euro extra uit te trekken voor al die musea, zodat ze een inhaalbeweging kunnen maken en een verdere doorgroei kunnen realiseren’. Als Kleine Kunstcollectie durf ik nu al te stellen dat dit weerom een voorbarige uitspraak is, te beoordelen na de verkiezingen. Een Tomatin Highland Single Malt 12 Years Old kan daarbij helpen.

Jordi GEIRLANT

Shilpa Gupta ontgoochelt in Museum Voorlinden, Wassenaar

Grenzen ... aan ons geduld

De Indische kunstenaar Shilpa Gupta staat in haar werk stil bij grenzen, migratie en de effecten van globalisering. Maar op haar expo in het fraaie privémuseum Voorlinden blijft ze toch wat te veel hangen in oneliners en gemakkelijke metaforen.

Achter een gigantische berg wit textiel zit een vrouw aan een tafel. Ze tekent met een balpen lijnen op de stof, zoals te zien is in het hoopje wat ze al eerder heeft bewerkt. De lengte van de textiel representeert een fractie

van de 3400 kilometer lange grens tussen India en Bangladesh. ‘My East is Your West’ heet de performance die de Indische kunstenaar Shilpa Gupta in 2015 voorstelde op de Biënnale van Venetië. Het vat haar praktijk goed samen: Gupta maakt kunst die, door de thematiek van grenzen en globalisering, goed scoort op biënnales. Maar niet het soort werk waar je nieuwe betekenissen in ontdekt als je het eenmaal gezien hebt. Het blijft namelijk vederlicht en gemakkelijk verteerbaar. Bovendien herhaalt de kunstenaar zich nogal vaak met hetzelfde – eenvoudige – idee. Bij een bol gefarfelde draad van traditionele sari staat een plakkaatje met een getal. Als je de lengte van de draad vermenigvuldigt met dat getal krijg je opnieuw de lengte van de grens tussen India en Bangladesh. Voor wie het nog

Shilpa Gupta, Wheredolendandyoubegin, 2012. Commissioned by Beppu Contemporary Art Festival 2012. Courtesy GALLERIA CONTINUA, San Gimignano / Beijing / Les Moulins, photo: Marleen Sleuwwits

